

SUDJELOVANJE HRVATSKIH UMJETNIKA NA SVJETSKOJ IZLOŽBI U RIMU 1911. U SVJETLU SUPILOVE POLITIKE

TEREZA GANZA-ARAS
Filozofski fakultet u Zadru
Faculty of Philosophy in Zadar

UDK/UDC:949.75"20":329(497.5):929 Supilo,F.
Izvorni znanstveni članak
Original scientific paper

Primljeno 1994-10-05
Received

Autorica se osvrće na politički i publicistički rad Supila u razdoblju zadnjeg decenija pred Prvi svjetski rat, pokazujući svu težinu hrvatskog položaja u Austro-Ugarskoj. Supilo je svoj politički angažman usmjerio na afirmaciju hrvatskog prava na državnu cjelovitost i suverenitet. U želji da pred svijetom predstavi Hrvate kao narod visoke kulture, nastojao je da hrvatski umjetnici, slikari i kipari, među kojima i Ivan Meštrović, nastupe zajednički na svjetskoj izložbi u Rimu 1911., organiziranoj u povodu 50. obljetnice ujedinjenja Italije. Taj cilj nije uspio postići kod austrijskih i ugarskih vlasti. Vlast je planirala podijeliti hrvatske umjetnike u nekoliko paviljona Austro-Ugarske, slijedeći uz to i princip podjele na austrijski i ugarski dio. Po tom ključu hrvatski bi umjetnici bili izgubljeni među austrijskim, odnosno ugarskim umjetnicima; oni iz Dalmacije bili bi uključeni u "Austrijance", dok bi hrvatski umjetnici iz sjeverne Hrvatske bili "mađarski" umjetnici. Štoviše, hrvatskim je umjetnicima bilo sugerirano da se ne pojavljuju s nacionalnim i rodoljubno hrvatskim temama. Nezadovoljni takvom pozicijom, negatorskom prema iskazivanju vlastite nacionalne pripadnosti, hrvatski su umjetnici zajedno sa Supilom donijeli odluku da u znak demonstracije izlože svoja djela zajedno u paviljonu Srbije. Time su doista izazvali blamažu za Austro-Ugarsku. Kako su hrvatski umjetnici postigli značajan uspjeh (sam Meštrović je dobio čak dvije prve nagrade), to su srpski djelatnici iskoristili prisutnost hrvatskih umjetnika u svom paviljonu predstavivši ih novinarima kao srpske umjetnike. Uzalud je Supilo protestirao kod svjetskih novinara i uputio oštar prosvjed srpskim organizatorima protiv nedopustivog srbiziranja hrvatskih umjetnika.

Osnovni spiritus movens cjelokupne Supilove političke, novinarske i uopće publicističke djelatnosti bio je motiviran željom za ostvarenjem hrvatske državne cjelovitosti i suverenosti. Držao je da upravo Austro-ugarska nagodba sprečava državno-pravno i suvereno funkcioniranje svim narodima Monarhije, a posebno Hrvatima, jer ih drži podređene i Budimpešti i Beču, razdijeljene u dvije pole Monarhije i raskomadane prema feudalnim regionalnim tradicijama. U takvoj situaciji nisu se mogli razvijati ni ljudski ni ekonomski potencijali Hrvatske. Zbog nemogućnosti da se stanje za bilo koji narod u Monarhiji poboljša u zadanom dualističkom okviru, protodualističko raspoloženje bilo je vrlo jako, a ono je lako prelazilo i u protuaustrijsku djelatnost kako zbog potrebe za afirmacijom vlastite nacionalne suverenosti svakog od austrijskih naroda tako i zbog opasnosti da slabom Monarhijom potpuno ovlada ionako jak utjecaj Njemačke, odnosno interes njemačkog krupnog kapitala. Supilo je s pravom pretpostavljao da do temeljitih promjena unutar Monarhije ili do njezina definitivnog raspada mora doći, i to uskoro, a zbog napetosti na Balkanu, u Turskoj, na Bliskom i Dalekom istoku, u sjevernoj Africi, na sredozemnim otocima, među evropskim državama zbog raspadanja Turskog Carstva i nestabilnosti Habsburške Monarhije, te kolonijalnih osvajanja europskih velesila, predviđao je skori svjetski ratni sukob. Stoga je svoje djelovanje usmjeravao stalno u skladu s rečenim predviđanjima. Podržavao je sve pojave, tendencije i pokrete koji su rušili dualizam i slabili (dualističke) vladajuće strukture u Beču i Budimpešti, kao i one koji su doprinosili slabljenju Trojnog saveza (Italija, Austro-Ugarska i Njemačka), protiv kojeg je bio i velik dio javnog mnijenja u Italiji. Isticao je hrvatsko pitanje pred svjetskom javnošću kao svjetski problem, tj. kao problem koji nadilazi unutrašnje stvari Habsburške Monarhije. Paralelno s tim nastojao je da Hrvatsku iznutra ojača na političkom planu, težeći skupljanju što je moguće većeg broja hrvatskih opozicionara u jedinstvenu akciju oko bitnih pitanja položaja hrvatskih pokrajina u Monarhiji. U tom kontekstu smatrao je osobito važnim privoljeti i domaće srpske stranke na suradnju s hrvatskom opozicijom, te općenito raditi na hrvatsko-srpskoj, kao i hrvatsko-talijanskoj slozi i suradnji.¹ Supilo nije zanemarivao ni pitanja iz gospodarskog i kulturnog života Hrvatske.²

Tako je postupao od početka 20. st., kada je, znajući da će se zbog obnove austro-ugarske financijske nagodbe produbiti napetosti između Beča i Pešte i doći do krize dualizma, započeo s aktivnostima koje je njegov (pravaški)³ krug istomišljenika i suradnika u Dalmaciji nazvao politikom *novog kursa*, za razliku od dotadašnje pravaške politike čekanja i uglavnom načelnog ograđivanja od oportunističkih pojedinaca i "kooperativnih" stranaka, te od srpskih javnih djelatnika koji nisu priznavali hrvatsku državnu misao i Hrvate kao državotvorni

¹ O Supilu je najviše pisao Dragovan Šepić, ali i svi historičari koji su se bavili zadnjim periodom austrijske vladavine u našim krajevima, rušenjem Austro-Ugarske i nastankom Države Srba, Hrvata i Slovenaca obratili su pozornost i na djelovanje Frana Supila. Za pregled historiografske literature i arhivske građe o Supilu upućujem na: I PETRINOVIĆ, *Politička misao Frana Supila*, Split, 1988, str. 229-246.

² R. LOVRENČIĆ, "Ekonomska problematika u Supilovom 'Novom listu' 1903-1905", *Radovi Filozofskog fakulteta u Zagrebu*, 3, 1960.

³ N. STANČIĆ, "Supilo kao pravaš", *Dubrovnik*, 13, 1970, br.4.

narod. Politika *novog kursa* dovela je do Riječke rezolucije. Tim protubečkim aktom veliki se dio hrvatske opozicije okupio da zajedno, uz stanovite uvjete, stane na stranu Mađarske koalicije u njezinoj borbi protiv centralističkih i hegemonističkih tendencija Beča. Riječka je rezolucija principijelno isticala pravo svakog naroda na slobodu i samostalnost, pa tako i mađarskoga, te je tražila od Mađara priznanje istih suverenih prava Hrvatima. Nakon tako rezolutno izraženog stava hrvatske opozicije u prilog protudualističke borbe Mađara bio je doveden u pitanje i dotadašnji dualistički mađaronski režim u Hrvatskoj, u kojem su srpski političari i uopće Srbi u Banskoj Hrvatskoj imali povlašten položaj. Shvativši da se dualistički sustav, strogo provođen u vremenu bana Khuena uz podršku većine srpskih političkih i uopće javnih djelatnika, ozbiljno ljulja, srpske stranke postaju sklone odustajanju od svoga netrpeljivog stajališta prema Hrvatima i prihvaćanju politike suradnje, to lakše što su i sugestije iz Beograda išle u prilog protuaustrijske politike i za podršku mađarskoj borbi,⁴ što je dakle bilo identično stajalištu dalmatinskog pravaškog kruga oko Ante Trumbića i Frana Supila. Tako je došlo do Zadarske rezolucije, kojom su srpske stranke na cijelom području Hrvatske prihvatile smisao politike *novog kursa* i Riječke rezolucije, tj. politiku ujedinjenja hrvatskih zemalja i ostvarenja njezine što veće autonomnosti. Pritom su od hrvatske strane tražile da se Srbima u Hrvatskoj priznaju njihova nacionalna prava, i to po paritetnom ključu a ne prema njihovoj brojčano demografskoj snazi.⁵ Time je bio otvoren put za političku suradnju između hrvatskih i srpskih stranaka, okupljenih oko Riječke i Zadarske rezolucije, pa se u Banskoj Hrvatskoj uskoro oblikovala koalicija hrvatskih i srpskih stranaka u izborne svrhe.

U tom trenutku, dakle krajem 1905, a na vrhuncu sukoba Mađarske koalicije s Bečom, vodstvo u Mađarskoj je znalo cijeniti pruženu podršku Hrvata, pa je dopustilo slobodne izbore u svom (ugarskom) dijelu Hrvatske. Na tim je izborima pobijedila koalicija hrvatskih i srpskih stranaka s Franom Supilom kao središnjom osobom.⁶ Hrvatsko-srpska koalicija ostala je na vlasti u Hrvatskoj sve do kraja Prvog svjetskog rata, ali u provođenju politike na temelju koje je bila stvorena i izabrana ze većinsku grupaciju stranaka u Saboru, tj. u zaštiti pune hrvatske autonomnosti, nije bila dosljedna. Konačno je 1910., sporazumjevši se s banom Tomašićem, iza kojeg je stajao tadašnji ugarski ministar predsjednik i pobornik dualističkog sustava Kuen, nedavni omraženi hrvatski ban, čija se tadašnja vladavina oslanjala prvenstveno na srpske političke i gospodarske grupacije, skrenula vrlo jasno u učvršćenje dualističkog režima. Koalicija je takvu svoju politiku tumačila borbom za dosljedno provođenje Hrvatsko-ugarske nagodbe,⁷ zaboravivši da je Riječka rezolucija zahtijevala punu financijsku samostalnost Banske Hrvatske.

⁴ D. ĐORĐEVIĆ, "Pokušaji srpsko-ugarske suradnje i zajedničke akcije 1906.", *Istorija XX veka. Zbornik radova*, 2, Beograd, 1961.

⁵ R. LOVRENIĆ, *Geneza politike "novog kursa"*, Zagreb, 1972; T. GANZA-ARAS, *Politika "novog kursa" dalmatinskih pravaša Supila i Trumbića*, Split, 1992.

⁶ M. GROSS, *Vladavina Hrvatsko-srpske koalicije 1906-1907*, Beograd, 1960.

⁷ J. ŠIDAK, M. GROSS, I. KARAMAN, D. ŠEPIĆ, *Povijest hrvatskog naroda 1860-1914*, Zagreb, 1968.

Naravno, Supilo je tada definitivno napustio Koaliciju, zauzeo prema njoj oštar opozicijski stav⁸ i optuživao ju za proročinski dualistički smjer. Prvenstveno je kritizirao srpske političare oko lista *Srbobran*, odnosno Srpsku samostalnu stranku Svetozara Pribićevića, koji nakon Supilova povlačenja iz Koalicije postaje vodeća osoba unutar te stranačke grupacije.

To je vrijeme kada i zvanična Srbija, nakon smirenja krize oko aneksije Bosne i Hercegovine Monarhiji (u okviru koje⁹ su se odigrali i tzv. veleizdajnički sudski proces u Zagrebu 1909. i Friedjungov proces krajem iste godine u Beču,¹⁰ a koji su bili upereni protiv Supila kao vođe tada još opoziciono antidualistički orijentirane Koalicije i protiv grupe srpskih političara u sjevernoj Hrvatskoj zbog sklonosti širenju velikosrpske propagande unutar Monarhije¹¹), želi ublažiti napetosti s Austro-Ugarskom. Pašić i Milovanović sklopili su s Bečom trgovački ugovor i izmijenili međusobno ordenje u siječnju 1911. godine.¹² Naravno da je takva promjena u odnosima srpske vlade prema Austro-Ugarskoj utjecala i na političku orijentaciju Srba u Hrvatskoj i Svetozara Pribićevića.¹³

Supilo je pak 1911. objavio svoju knjigu *Politika u Hrvatskoj*,¹⁴ kako bi objasnio smisao one politike koja je bila namijenjena Koaliciji da je provodi, a koju je ona napustila u korist stabilizacije dualizma i uopće smirivanja situacije unutar Monarhije i u njezinu susjedstvu na Balkanu. *Riječki novi list* tijekom 1911., pa i dalje, pun je kritike na Koaliciju i još više na "srbobranovce",¹⁵ koji su se Koaliciji nametnuli kao odlučujući dio, dakako uz pomoć vlasti u Budimpešti.

Supilo je od 1911. preko stranica *Riječkog novog lista* počeo upozoravati da u 1913. predstoji obnova Austro-ugarske financijske, a u 1917. Austro-ugarske nagodbe u cjelini. Isticao je da je važniji sporazum oko financija, jer ako se on postigne, ona druga nagodba bit će lakše osigurana, budući da je formalno državopravne prirode. To se pokazalo i kod zadnje obnove nagodbenih sporazuma, kada se glavna bitka vodila pri utanačenju financijske nagodbe, pa je kriza tada trajala od 1903. do 1906. i bila vrlo opasna za opstanak dualističke državne konstrukcije, dok je obnova Austro-ugarske nagodbe 1907. prošla dosta jednostavno. Bez financijskog sporazuma ne bi uopće moglo doći do obnove cjelokupne nagodbe i dualizam bi u slučaju nemogućnosti utvrđenja podjele financijskih obveza između dviju pola Monarhije bio srušen, što bi dovelo do

⁸ M. GROSS, "Supilo i Koalicija", *Kamov*, 1970, br. 8-9.

⁹ M. GROSS, "Hrvatska uoči aneksije Bosne i Hercegovine", *Istorija XX veka. Zbornik radova*, 3, Beograd, 1962.

¹⁰ F. SUPILO, *Le proces de Friedjung-Reichpost et de la Coalition Croato-serbe*, Fiume, 1910; H. SIROTKOVIĆ, "Pravni i politički aspekti procesa 'Reichpost' i Friedjung", *Starine JAZU*, knj. 52, 1982.

¹¹ H. FRIEDJUNG, *Aktenstücke zur Großerbischen Bewegung in Österreich-Ungarn*, Wien, 1909.

¹² V. ČOROVIĆ, *Odnosi između Srbije i Austro-Ugarske u XX veku*, Beograd, 1936.

¹³ H. MATKOVIĆ, *Svetozar Pribićević i Samostalna demokratska stranka do šestojanuarske diktature*, Zagreb, 1972; PETRINOVIĆ, n. dj., 133.

¹⁴ Knjiga je ponovno objavljena u Zagrebu 1953.

¹⁵ Navodim neke zanimljivije brojeve *Riječkog novog lista* (dalje: *RNL*) iz 1911., u kojima se nalaze obrazloženja za neslaganje s politikom Koalicije: 50, 52, 110, 273, 274 i 286, te oni u kojima se nalaze kritike na rad srpskih samostalaca i S. Pribićevića, također u 1911. godini: 6, 29, 47, 51, 277 i 282.

unutrašnjeg preustrojstva ili raspada Monarhije, isticao je Supilo uz opis situacije u Monarhiji i u Hrvatskoj.¹⁶ Važno je da u takvim previranjima hrvatski javni djelatnici sudjeluju samoinicijativno i nastupe neovisno i samostalno, ističući svoje državnopravne zahtjeve. Takvu politiku nazivao je Supilo neovisnom hrvatskom narodnom politikom.

Vrlo je uvjerljivo i argumentirano dokazivao da je utopija graditi politiku na pretpostavci kako se Hrvatsko-ugarska nagodba, stvorena kao posljedica Austro-ugarske nagodbe i uvođenja dualističkog državnog sustava, sistematski namjerno krši i zloupotrebljava, pa kad bi se navodno takva praksa uspjela savladati odnosno Hrvatsko-ugarska nagodba pravilno provoditi, da bi Hrvatska tobože postigla svoju toliko potrebnu autonomiju. Pokazivao je kako je upravo po slovu postojeće Hrvatsko-ugarske nagodbe Banska Hrvatska iskorištavana i neslobodna da samostalno upravlja svojim dobrima. Nagodba je naime, po objašnjenju Supilovih financijskih i pravnih stručnjaka, što se pokazuje točnim, upravo i bila tako sastavljena da što je moguće više "zakonitim putem" podredi Hrvatsku interesima Budimpešte, pa je svaka politika koja se rukovodila zahtjevom za "poštivanje nagodbe" bila promašena i nije mogla promijeniti podređeni položaj Hrvatske. Nagodba jednostavno treba biti dokinuta već i zbog neophodnosti ujedinjenja svih hrvatskih područja u jedno državno tijelo, a to bi se moglo postići jedino rušenjem dualističkog uređenja Monarhije, odnosno u momentu reorganizacije cijele carevine.¹⁷

Takvim napisima Supilo je pokušavao stvoriti raspoloženje u prilog budućoj borbi mađarske opozicije, očekivanoj od 1913., oko postizavanja mađarske financijske samostalnosti u odnosu na Beč, u kojoj bi hrvatska politika trebala postaviti isti zahtjev, tj. zahtjev za vlastitom financijskom samostalnošću u odnosu na Budimpeštu. Zalagao se dakle za obnavljanje politike koju je vodio u vrijeme krize dualizma 1903-1906. i koja je bila dovela do Riječke rezolucije i okupljanja većine hrvatskih opozicijskih stranaka na području svih hrvatskih pokrajina na protubečkoj politici u sukobu Beča i Pešte.

Supilo je isticao uvjerenje da politika statusa quo na Balkanu ni nakon aneksije Bosne i Hercegovine i prividnog smirenja napetosti izazvane tim činom nije moguća. Od 1910. ustanak Albanaca u Skadarskom vilajetu uzrokovao je jačanje austrijskih vojnih kontingenata u južnim graničnim područjima Monarhije, kao i uopće jačanje utjecaja vojnih krugova na javni život u Austro-Ugarskoj. Na tu je pojavu *Riječki novi list* često upozoravao. Godine 1911. počeo je rat Italije i Turske zbog Tripolisa, a istjecao je i rok turske dominacije nad Kretom, čiji su političari pojačali svoja nastojanja za priključenjem Grčkoj. Raspoloženje u Bugarskoj i Grčkoj okretalo se u prilog albanskih protuturskih ustanika, a gibanja u Makedoniji su bila očito usmjerena da slijede primjer Albanaca u oslobođanju od turske vladavine. Ni Srbi u turskim područjima nisu više bili spremni podržavati mladotursku centralističku politiku, a u Kraljevini Srbiji su ionako bile vrlo jake snage koje se nipošto nisu mirile s aneksijom Bosne i Hercegovine Habsburškoj

¹⁶ Vidi istaknutije članke u *RNL* o spomenutom problemu u brojevima: 110, 111, 113, 129, 132 i 134 u 1911. godini, pa 55, 68, 70, 72, 81, 85, 106 i 108 u prvoj polovici 1912; kasnije su članci takvog sadržaja sve učestaliji.

¹⁷ *RNL*, 68, 1912.

Monarhiji. Njihova protuaustrijska djelatnost nije jenjala. *Riječki novi list* je isticao da istočno pitanje stoji u središtu svjetske pažnje,¹⁸ a da ugled Srbije u svijetu raste.¹⁹

Stajalište Supila i njegova lista u tom vremenu vidi se između ostalog i u komentaru kojim je dočekan Proglas pravaša u Bansknoj Hrvatskoj, a u kojem je ta politička grupacija objavila smjernice svoga djelovanja. U Proglasu se kaže: 1. da je cilj novoformirane Stranke prava ujedinjenje svih zemalja u Habsburškoj Monarhiji od Triglava do Drine i Jadranskog mora u jedno cjelovito neovisno hrvatsko državno tijelo, 2. da će voditi nepomirljivu borbu protiv nagodbe i dualizma, zatim 3. da će se suprotstaviti svakom slobodounjlu i antiklerikalnom pokretu među Hrvatima, te 4. da otklanja priznati postojanje Srba i srpskog imena na gore naznačenom području.²⁰ Komentator *Riječkog novog lista* apostrofirao prve dvije točke kao dobre i piše da se na tom temelju zaista treba voditi borba i to "na vrijeme", jer da je već mnogo prilika propušteno. Za dvije druge točke kaže da su upravo smetnja za provedbu prvih dviju, budući da se, po riječima *Riječkog novog lista*, zna koliko je klerikalizam ovisan o papi, a ovaj proaustrijski orijentiran u pogledu državnog ustrojstva i unutrašnje stabilnosti Monarhije, te stoga protivan hrvatskim protodualističkim težnjama. *Riječki novi list* iznosi da na navedenom prostoru ima jedan i pol milijun Srba te da im se ne može ne priznati "narodno ime". U vezi sa stavom pravaša o Srbima Supilov list objašnjava: "Može se pobijati njihova politika, dapače u dobrom dijelu, a osobito u Hrvatskoj [tj. u Bansknoj Hrvatskoj - T.G.A.] se to danas i mora, te nastojati da se ta politika promieni. Ali nepriznavanjem Srba i srpskog narodnog imena u zemljama, u kojim sačinjavaju prema Hrvatima tako važan razmjer pučanstva" samo se potiče "ionako ekskluzivističku domaću srpsku politiku na ustrajnost u nenarodnim reakcijama, koje su u ovom razmjeru, uz tuđe protivnike od odlučujućeg upliva za zapriečenje cilja u točkama 1. i 2. Jedno je jučerašnja i današnja srpska politika među Hrvatima, drugo su Srbi i srpsko narodno ime. Pogrešnoj srpskoj politici pravaši ovim perhoresciranjem Srba suprotstavljaju pogrešnu hrvatsku politiku".²¹ Dakle, upravo je zbog interesa hrvatske stvari potrebno voditi politiku suradnje s "domaćim" Srbima.²²

Slično se *Riječki novi list* obraćao i omladinskim organizacijama, među kojima je Supilo nakon napuštanja Koalicije bezuspješno tražio uporište za svoju političku orijentaciju i metodu. Njegov list im poručuje da nije dovoljno smatrati da su Hrvati i Srbi jedan narod, jer "pitanje jesu li Srbi i Hrvati jedan ili dva naroda jest pitanje izključivo etničko, nipošto kulturno. Najmanje je time dan politički pravac našoj narodnoj borbi. Politika novog kursa prihvaća narodno jedinstvo Hrvata i Srba kao konstatiranje jedne nacionalne činjenice, ali se ne zaustavlja na njemu ..., nego uz ovu etničku konstataciju vezuje svoj program kulturni i državotvorni. I vezuje svoju metodu ... različitu od platonskih načelnih ograda. U

¹⁸ *RNL*, 81, 136 i 237 u 1911. godini; 1, 1912. i dr.

¹⁹ *RNL*, 11, 20 i 237 u 1911. godini; 83, 1912.

²⁰ O pravaštvu: M. GROSS, *Povijest pravaške ideologije*, Zagreb, 1978.

²¹ *RNL*, 261, 2. 11. 1911, čl. "Proglas pravaša".

²² T. GANZA-ARAS, "Frano Supilo u svjetlu najnovijih istraživanja", *Historijski zbornik*, 25-26, 1972-1973.

Hrvatskoj se može voditi kao narodna samo hrvatska državotvorna politika (sp. RNL- T.G.A.). I dok Hrvati prihvataju ravnopravnost Srba, Srbi moraju prihvatiti državopravni program slobodne Hrvatske."²³

Važno je uočiti da je *Riječki novi list* pravio razliku između nacionalnog, kulturnog i državotvornog programa. Za politički stav Supilova lista treba dakle razlikovati tri programa političkog djelovanja: prvi je s aspekta nacije, pri čemu *Riječki novi list* smatra Hrvate i Srbe jednim narodom; drugi je program kulture, koji ima tendenciju širokog povezivanja svih jugoslavenskih naroda, a treći je državotvorni program, koji je usmjeren na stvaranje jedinstvene i suverene Hrvatske.

U spomenutom se članku zatim ističe da program pri fuzioniranju napredne hrvatske i srpske omladine treba biti politika novog kursa, koje protunagodbenom i protudualističkom borbom nastoji ostvariti na državopravnom planu slobodnu Hrvatsku. "Bez toga [državopravno hrvatskog programa - T.G.A.] i bez kulturnog programa narodno jedinstvo Srba i Hrvata može sasvim komotno voditi mađaronsku, rimsko-jezuitsku, ili kaluđersko-bizantinsku politiku, u kom slučaju nismo s tim narodnim jedinstvom dobili nego jedino to, da će izazvati nove reakcije, koje će čitavu stvar definitivno pokopati."²⁴

Zanimljivo je da je srpsko novinstvo, a posebno mostarski *Narod i Srbobran* S. Pribičevića u pisanju R. W. Seton-Watsona, a u povodu izlaska njegove knjige *The Southern Slav Question and the Habsburg Monarchy*,²⁵ vidio utjecaj Supila. Watson u svojoj knjizi razlaže ideju stvaranja jugoslavenske državopravne cjeline na jugu temeljito preuređene Monarhije sa središtem u Hrvatskoj, odnosno u Zagrebu.²⁶ Watson nije bio sklon srpskoj velikodržavnoj ideji na Balkanu, te je zbog njezinih intencija, opasnih za opstanak Monarhije, posvetio svoju knjigu onom austrijskom državniku koji će shvatiti važnost predložene sugestije za preuređenje Habsburške Monarhije radi sprečavanja njezina raspada.²⁷

Pristaše za svoje misli tražio je Watson i kroz osobne kontakte s mnogim političarima i državniciima u Monarhiji.²⁸ Razgovarao je i sa Supilom. U ožujku 1912. bio je u Dubrovniku s M. Čingrijom, političarem iz kruga pobornika novog kursa.²⁹ Za svoje federalističke misli pokušao je pridobiti i Srbe u Monarhiji, pa je između ostalih razgovarao i sa S. Pribičevićem, u čemu - sudeći po negativnom prijemu njegove knjige kod srpskog tiska - nije uspio. Njegova knjiga, kao i ranija, *Narodnosni problem u Ugarskoj* naišla je na odbijanje i kod Mađara, jer je

²³ RNL, 272, 15. XI. 1911, čl. "Akademska omladina u Zagrebu".

²⁴ Isto.

²⁵ Djelo je objavljeno u Londonu 1911.

²⁶ RNL, 55, 5. III. 1912, čl. "Hrvatska i južnoslavensko pitanje" komentar na istoimeni članak I. Lupisa objavljenog u londonskoj sinotri *The Nation*.

²⁷ RNL donosi prikaz Watsonove knjige u nastavcima u br. 42-46, 1912. na način koji ne odbija, a u daljnjim brojevima osvrće se na komentare i polemike oko te knjige.

²⁸ RNL, 78, 31. III. 1912, čl. LUPIS, "Napadaji na Scotusa Viatora i južnoslovjensko pitanje".

²⁹ RNL, 54, 3. III. 1912, čl. "Ideje i nazori Scotusa Viatora".

Watson branio prava ugarskih potlačenih naroda,³⁰ a i zato što je knjigom *Korupcija i reforma u Ugarskoj* umanjio simpatije za Mađare, koje su u Evropi i u Velikoj Britaniji postojale još od revolucije 1848./49. Simpatije i zanimanje za borbu Južnih Slavena (Hrvata i Srba) unutar Monarhije pobudio je pisanjem o zagrebačkom procesu 1909. pod naslovom "Der Apsolutismus in Kroatien"³¹ i o tzv. Friedjungovu procesu. Čini se da su upravo ovi sudski progoni i Supilovo mjesto u njima bili Watsonu poticaj da napiše knjigu *The Southern Slav Question and the Habsburg Monarchy*.

Kontakti između novinara Supila i Seton-Watsona postojali su i datiraju još iz vremena politike novog kursa i Riječke rezolucije, a priličan publicitet koji je *Riječki novi list* dao Watsonovoj knjizi o jugoslavenskom pitanju u Habsburškoj Monarhiji donekle objašnjavaju slutnje srpskih stranaka u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini, da je Supilo u vrijeme pojave Watsonove knjige bio sklon rješenjima koja nudi Watson.³²

Zanimljivo je ovdje napomenuti, da je *Riječki novi list* rijetko pisao o Seljačkoj stranci i braći Radić. Supilo je stajao u opreci s njom još od samog njezina osnivanja 1904. zbog političke orijentacije Stjepana Radića, koji je od početka zastupao ideju o održanju Monarhije, preuređene u demokratsku federativnu zajednicu njezinih naroda, i smatrao da bi ona tada dobila slavensko obilježje zbog pretežnosti slavenskih naroda u njoj. Radić je zagovarao slogu i suradnju sa svim Slavenima u Monarhiji, pri čemu je značajno mjesto davao češkim političkim krugovima. Supilova politika novog kursa, odnosno radikalna protubečka orijentacija nije naišla na odobrenje kod Čeha, pa se on - bez obzira na njegovo uvažavanje Masaryka - nije trudio oko traženja veza sa Slavenima na sjevernom dijelu Monarhije. Usprkos činjenici da su i Supilo i Radić bili protivnici dualizma, međusobno su stajali na različitim stajalištima. Radić je bio vrlo oštro antimadžarski raspoložen, uvijek pun riječi i postupaka protiv Pešte, dok je Supilo svoju oštricu usmjerio protiv Beča kao nositelja cjelokupnog sustava i germanske opasnosti. Radić se nije pridružio potpisnicima Riječke rezolucije. On je nastojao surađivati s opozicijom unutar Monarhije, prvenstveno u njezinu austrijskom dijelu, vjerujući da je češka politika dovoljno jaka u sprečavanju germanizatorskih tendencija Beča i Berlina, a Supilo je mnogo više polagao nade u suradnju s mađarskom opozicijom i antiaustrijskim krugovima izvan Monarhije. Nije ovdje mjesto da se zadržavamo dublje na analizi razlika između ova dva hrvatska političara i dva pravca unutar hrvatske opozicijske politike, želimo samo istaknuti da je početkom 1911. *Riječki novi list* s uvažavanjem, odnosno bez žalca, konstatirao kako Seljačka stranka počinje zauzimati značajno mjesto u hrvatskoj politici. Nije bila riječ samo o profesionalno-novinarskom utvrđivanju uspona Seljačke stranke, nego o isticanju važnosti njezina djelovanja. Naravno da se u pisanju *Riječkog novog lista* prepoznaju mnoga neslaganja s metodom i djelomično sa stajalištem Radića, ali se preko toga prelazi s lakoćom pred

³⁰ R. W. SETON-WATSON, *Racial Problems in Hungary*, London, 1908.

³¹ Objavljeno i na engleskom: R. W. SETON-WATSON, *Apsolutism in Croatia*, London, 1912.

³² R. W. SETON-WATSON, "O radu za jugoslavansku misao. Zasluga pokojnog Supila i Trumbića", *Novo doba*, 3, 1920, br. 126.

spoznajom da bi ta stranka mogla preuzeti vodstvo u hrvatskoj politici nakon zaokreta koalicije hrvatskih i srpskih stranaka prema dualizmu. List, navodeći kako je Seljačka stranka na nedavnim izborima dobila čak 9 zastupnika u Saboru, dok je prije imala svega 3, objašnjava da je krivom politikom Hrvatsko-srpske koalicije Seljačka stranka pretvorena u "politički faktor prvog reda". Osvrće se na Radićev govor, koji je trajao od "četvrtka u jutro do petka oko 11 sati", a u kojem Radić uvjerava da Hrvati mogu opstati i napredovati jedino kao dio Habsburške Monarhije, federativno preuređene po nacionalnom principu. Glavni argument mu je bio da su Slaveni u Monarhiji većina. Izjasnio se protiv srbijanske i ruske politike na Balkanu, tvrdeći da su protuhrvatske, a hvalio češku. Osudio je i politiku Riječke rezolucije. Propagirao je "sitni rad" za emancipaciju seljaštva, smatrao da se treba "držati prijestolja", podržati Tomašića i Khuena kao nositelje bečke a ne mađaronske politike, koju je oštro osudio. U njegovu govoru *Riječki novi list* nalazi mnogo sličnosti sa strankom kršćanskih socijala u Beču, samo primijenjeno u slavenskom interesu, zatim mnogo riječi bliskih "čistom" hrvatstvu, te takva razmišljanja koja idu od akademski obrazovane razine do običnog seljaka, pa stoga zaključuje da se uz Seljačku stranku mogu lako naći i "frankovci", tj. isključivi velikohrvati i "furtimasi", odnosno klerikalci, inteligencija i seljaštvo. *Riječki novi list* utvrđuje da će na "sada već raztrovanoj politici novoga kursa u Hrvatskoj niknuti jedna druga politika, čije se tendencije razlikuju od pogleda i tendencija nezavisne narodne politike narodnog jedinstva Hrvata i Srba. U toj politici igrat će seljačka stranka bar za nekoje doba vrlo važnu ulogu."³³

Istina je međutim da Supilo nije vjerovao da bi federativno preuređenje Monarhije bilo moguće, jer se bojao ideje o velikoj Austriji, koja je bila rukovodena ukidanjem dualizma i nagoviještala uvođenje federalizma, ali je Supilu bilo jasno da se pritom nije pomišljalo na primjenu principa formiranja nacionalnih državnih jedinica. Na razradi ideje o velikoj Austriji radio je prestolonasljednik Franjo Ferdinand sa svojim krugom istomišljenika, u prvom redu iz vojnih redova, a želja im je bila da ponovno ovladaju cijelom Monarhijom.³⁴ Supilo je predviđao da bi takva Austrija bila još pogodnija za provođenje centralističkih tendencija Beča, uz što ide i germanizacija javnog života. Federalizam u projekcijama o velikoj Austriji imao bi zapravo samo administrativno-upravni karakter, suverenitet bi imala centralna vlada, a narodi bi bili pretvoreni u "kulturno-etničke" jedinice bez državnosti, odnosno bez suvereniteta. Sumnjao je i u mogućnost trijalističkog uređenja Monarhije, budući da bi za realizaciju tog prijedloga bilo potrebno privoljeti vladajuće snage i u Beču i u Pešti, da dopuste odvajanje južnoslavenskih pokrajina iz svojih pola Monarhije i njihovo ujedinjenje u treću jedinstvenu, relativno suverenu državnu jedinicu unutar Habsburške Monarhije. Otpor takvom rješenju pružile bi čak i ostale

³³ *RNL*, 50, 28. II. 1911, čl. "Seljačka stranka u saboru". O toj strani piše *RNL* i dalje; tako u br. 111, 1911. na indirektan način, zatim u br. 274, 1911. o težačkoj strani u Dalmaciji iz pera A. RUŽIĆ, pa u br. 274, 1911 i 111, 1912.

³⁴ L. CHLUMETZKY, *Erzherzog Franz Ferdinands Wirken und Wollen*, Berlin, 1929; M. GROSS, "Erzherzog Franz Ferdinand und die kroatische Frage", *Österreichische Osthefte*, 4, Wien, 1966.

austrijske nacionalne cjeline, prvenstveno Česi. Stoga je svoju političku borbu i dalje neko vrijeme pokušao graditi na povezivanju Beču neprijateljskih snaga i afirmaciji prava Hrvata na cjelokupnost i punu autonomiju, ali Watsonovo jugoslavenstvo do Drine sa središtem u Zagrebu nije nipošto bilo u suprotnosti sa Supilovim htjenjima.

Supilov list je isticao da Dalmacija s Bosnom i Hercegovinom čini jedinstvenu trgovačku i prometnu cjelinu, a s Italijom zajedničku (mediteransku) kulturu,³⁵ te da zato i nakon aneksije Bosne i Hercegovine (koju je Supilo na vrlo diplomatski način primio ne s odobravanjem ali ipak sa stanovitim zadovoljstvom zbog mogućnosti da se to područje pri reorganizaciji Monarhije priključi Hrvatskoj), hrvatsku politiku treba voditi u povezivanju sa susjedima na istoku i onima na zapadu, a protiv opasnosti sa sjevera, od germanstva.³⁶ Sličnu misao iznosio je i J. F. Lupis, pobornik Watsonova rješenja.³⁷

Watson je bio mišljenja da bi jugoslavenstvo ime trebalo označavati kako državopravnu teritorijalnu zajednicu na jugu Monarhije, tako i nacionalnu, dok bi narodna imena Hrvat i Srbin mogla ostati u upotrebi kao neka vrsta privatno-pravnog karaktera.³⁸

Jasno je da austro-jugoslavensku ideju sa središtem u Zagrebu ni Srbi u Monarhiji nisu htjeli prihvatiti zbog neprihvatanja vodeće pozicije Zagreba u ujedinjavanju Slavena na jugu Monarhije. Ako se Monarhija treba održati ili dok se ona održava, za njih je dualizam, koji čini Hrvate politički i ekonomski slabima, bio jedino prihvatljivo rješenje. Supilo je u cijeloj svojoj političkoj praksi tražio suradnju sa Srbima. Misao mu je bila: neka "domaći" Srbi postanu patrioti Hrvatske i neka u svom interesu rade za slobodu te zajedničke domovine.³⁹ On je bio svjestan činjenice da su Srbi svojom Zadarskom rezolucijom 1905. prihvatili politiku novog kursa, koja je bila namijenjena jačanju hrvatstva, onda kada su uvidjeli da bi ta politika mogla biti uspješna i uroditi nekim plodom. Samo ako je prihvate, mogli bi se njome i okoristiti, u čemu se nisu prevarili. Putem Zadarske rezolucije ušli su u koaliciju hrvatskih i srpskih stranaka i tako došli do vlasti u Hrvatskoj, naglašavao je Supilov list.⁴⁰ Svakako godine 1911. srpski su političari u Hrvatskoj imali vodeću riječ u Koaliciji, a Kraljevina Srbija važnu ulogu na Balkanu u skorom razrješavanju istočnog pitanja.

Supilu je postalo jasno da za svoju politiku oslonca na protivnike Beču u Mađarskoj, Srbiji i Italiji nema većih izgleda. Jedna nova akcija, slična onoj iz

³⁵ RNL, 111, 11. V. 1911, čl. "Jedna pogibao".

³⁶ Isto.

³⁷ *Obzor*, 18. II. 1912, čl. I. LUPIS, "Južnoslavenski problem u habsburškoj Monarhiji".

³⁸ RNL, 78, 31. III. 1912, čl. "Napadaji na Scota".

³⁹ RNL, 19, 23. I. 1912, čl. "Nazori i pogledi prnajaških mladohrvata". U tom se članku oponira stanovištu mladohrvata i njihova prvaka Mile Budaka. Dok mladohrvati priznaju Srbe za nacionalni i politički faktor u Hrvatskoj, ali ih drže stalnim protivnicima hrvatske misli, navodeći da njih trajno rukovodi težnja o uspostavi posebne svoje države na svim prostorima gdje se Srbi nalaze, što čini ozbiljnu prepreku realizaciji hrvatske države, dotle Supilo, naprotiv, računa da će se ipak naći jedan relativno dovoljan broj Srba u hrvatskim zemljama koji će prihvatiti hrvatsku državnost i hrvatski suverenitet ako im se dadu garancije za nesmetano njegovanje njihovih narodnih posebnosti. Supilo nije prihvaćao stajalište da su Hrvati i Srbi dva naroda.

⁴⁰ RNL, 279, 23. XI. 1911, čl. "Riečka rezolucija i ban Tomašić".

1903.-1906., a u okviru novih napetosti oko financijske nagodbe između Beča i Pešice, nije bila moguća iz mnogo razloga. Glavnina opozicije u Banskoj Hrvatskoj nalazila se podijeljena između Koalicije i Seljačke stranke, te Frankova pravaštva, a sve su te stranke na svoj način vodile ka Beču, dok su Starčevićевой tradiciji vjerne pravaške grupacije bile nemoćne zbog otpora koji su im pružale srpske stranke u hrvatskim zemljama. Uz to je bečka politika preduhitrila eventualnu obnovu promađarske hrvatske politike time što je putem Tomašića i Khuena pružila neke razloge za jačanje povjerenja u prihvatljivost zajednice s Ugarskom na temelju nagodbe. Konačno, nedosljednost mađarske opozicije u borbi protiv dualizma 1903.-1906. i njezin hegemonistički odnos prema Hrvatskoj nakon smirenja te krize, doveo je potpisnike Riječke rezolucije do razočaranja u tu svoju političku orijentaciju i dao argumente protivnicima politike novog kursa, što se naročito negativno odrazilo u dalmatinskom političkom krugu, na koji više Supilo nije mogao sigurno računati kao 1903., da će se pokrenuti na akciju za rušenje dualizma u suradnji s Mađarima. Vlasti u Srbiji također su pokazivale da žele s Bečom mirne odnose.

Supilova koncepcija i metoda u rješavanju hrvatskog pitanja ostala je od 1910./1911. bez pravih pobornika i bez okolnosti koje bi joj išle na ruku.

Za samostalan, od Ugarske neovisan nastup Hrvatske na međunarodnu scenu želio je Supilo iskoristiti sudjelovanje likovnih umjetnika iz Hrvatske na svjetskoj izložbi u Rimu 1911. Zajedno s Ivanom Meštrovićem donio je odluku da hrvatski umjetnici ne nastupe u Rimu uvršteni među austro-ugarske, odnosno mađarske umjetnike.⁴¹ Smatrao je će time na jedan manifestacijski način doći do izražaja protestni stav hrvatskih umjetnika zbog podređenog položaja Hrvatske unutar Monarhije i njihova težnja da samostalno odlučuju kako će se politički i nacionalno odrediti. Meštrović je prilikom izložbe "Medulić" u Zagrebu, održane krajem 1910. pod nazivom "Nejunačkom vremenu uprkos", od austrijskih vlasti bio dobio službenu ponudu da sudjeluje na izložbi u Rimu, naravno u austrijskom paviljonu, gdje mu je kao Dalmatincu bilo mjesto. Ujedno mu je sugerirano da izradi idejno nepolitične i nenacionalno inspirirane skulpture.⁴² Meštrović je poziv odbio izjavivši da će sudjelovati kako i s čim želi.⁴³

Najprije se Supilo potrudio da u Saboru 1910. istakne potrebu da se za hrvatske umjetnike postavi poseban paviljon na izložbi u Rimu.⁴⁴ Kada je vlast odbila Supilov prijedlog, tražeći da hrvatski umjetnici izlažu u ugarskom paviljonu, rodila se kod njega i kod Meštrovića, koji je još od 1906. bio u dobrim kontaktima s vrhovima srpske vlade i kraljeve obitelji, ideja da umjetnici iz Hrvatske izlože svoja djela u paviljonu Kraljevine Srbije.⁴⁵ Smatrali su da time nanose sramotu Austro-Ugarskoj.⁴⁶ Vlasti su na tu nakanu reagirale tako što su zabranile umjetnicima s državnim namještenjem sudjelovati na izložbi, a čini se da

⁴¹ RNL, 106, 5. V. 1911.

⁴² RNL, 81, 5. IV. 1911, čl. "Rimska izložba i hrvatski umjetnici"; članak je pretiskan iz lista *Jug*, a napisao ga je M. Marjanović.

⁴³ Isto.

⁴⁴ RNL, 84, 8. IV. 1911, čl. "Pismo iz Rima 5. 4. 1911.", F. S.

⁴⁵ RNL, 109, 9. V. 1911, čl. pretiskan iz lista *Obzor*.

⁴⁶ RNL, 97, 23. IV. 1911, čl. "Hrvati na rimskoj izložbi".

su direktno i indirektno (preko Rima) pokušale utjecati na Beograd da ne primi hrvatske umjetnike.⁴⁷

Ne znamo koliko hrvatskih umjetnika nije pošlo u Rim upravo zbog zabrane državnim namještenicima da izlažu u paviljonu Kraljevine Srbije, ali se zna da na toj izložbi nisu sudjelovali mnogi od vodećih hrvatskih slikara i kipara, kao Bukovac, Mašić, Rendić, Medović, Cikoš, Valdec, Frangeš, Vidović, Kovačević, Iveković, Auer, Tislov i cijela "četa mladih", manje afirmiranih umjetnika. Na izložbi su izlagali Rački, Krizman, Babić, Marinković, Katunarić, Lalić, Becić, Borelli, Penić, Bodrožić, Meštrović i dr.⁴⁸

U tisku su se iznosile tvrdnje da bi u Rimu bilo prikazano do 40 umjetnika sa oko 600 djela, da je bilo dopušteno postaviti zaseban hrvatski paviljon. Isticalo se kako je to bila jedinstvena prilika da se upravo u Italiji pred svijetom razbiju glasine o Hrvatima kao o austrijskoj soldatesci, koja ruši nove civilizacije i guši razvoj. Takav loš glas dobili su naime Hrvati zbog sudjelovanja hrvatskih krajišnika u austrijskim vojnama protiv Talijana za vrijeme revolucije 1848./49. i protiv ujedinjenja talijanskih pokrajina u jedinstvenu državu, pa tako i 1861. kada je Italija poslije uspješnih ratova s Austrijom pripojila svoja sjeverna područja i izvršila definitivno ujedinjenje. Tome na spomen bila je upriličena i ova internacionalna izložba. Godine 1911. slavila se 50. obljetnica postojanja Kraljevine Italije. Supilo, Marjanović i hrvatski umjetnici smatrali su da je svjetska izložba u Rimu pravo mjesto da se Hrvati predstave svjetskoj javnosti kao narod kulture, koji posjeduje sve uvjete da na izložbi nastupi cjelovito i samostalno u vlastitom paviljonu, a ne prema selekciji izvršenoj u Beču i Pešti, podijeljeni u paviljonima austrijskom i ugarskom, te uvršteni među ostale umjetnike, državljane Monarhije.

Srbija je prihvatila prijedlog iz Hrvatske. Arhitekt iz Beograda je konstruirao paviljon prema skulpturama i slikama iz Hrvatske. U Hrvatskoj je izrađen katalog na talijanskom i francuskom jeziku i tiskan u Dioničkoj tiskari u Zagrebu. Uvodni dio kataloga bio je napisan anonimno, ali se držalo da ga je sastavio Ivo Vojnović. Za sve se umjetnike navodilo u katalogu da su "Srpsko-Hrvatskog roda" i da žele pred svijetom prikazati svoju povijesnu i umjetničku sintezu⁴⁹ jednog dvoimenog naroda.⁵⁰

Izložba je bila otvorena 27. III. 1911. Nijedan hrvatski umjetnik nije izlagao u ugarskom paviljonu.⁵¹ Supilov list je dao naslutiti da zna kako je austrijska diplomacija pokušala osujetiti nastup hrvatskih umjetnika u srpskom paviljonu.⁵² Tu je izlagalo ukupno 23 umjetnika sa 236 radova. Podaci o broju umjetnika iz Hrvatske, te iz Srbije i Crne Gore, prema pisanju *Riječkog novog lista* odnosno *Juga*, pomalo su zbrkani, jer se jedanput navode prema nacionalnoj pripadnosti a drugi put prema državljanstvu. Ipak se može zaključiti da je Hrvata

⁴⁷ RNL, 95, 21. IV. 1911. Supilo je za vrijeme održavanja izložbe boravio u Rimu i bio na ručku kod srpskog poslanika u Italiji Miše Vučiću, kojeg naziva prijateljem. Pritom je mogao doznati za spomenute korake austro-ugarske vlade.

⁴⁸ RNL, 81, 5. IV. 1911, "Rimska izložba i hrvatski umjetnici".

⁴⁹ Isto.

⁵⁰ RNL, 109, 9. V. 1911.

⁵¹ RNL, 84, 8. IV. 1911.

⁵² RNL, 95, 21. IV. 1911.

bilo 14, od kojih 5 kipara sa 144 skulpture, i 9 slikara sa 67 slika, a Srba 9, i to 1 kipar s 11 i 8 slikara s 45 radova., odnosno da je iz Hrvatske bilo 16 umjetnika, iz Crne Gore 1, a iz Srbije svega 6. Jasno je da bi Srbija sa svojih 6 umjetnika (Jovanović, Vučetić, Todorović, Svrakić, Drljač i Nadežda Petrović), od kojih nijedan nije dobio neko priznanje, ostala gotovo nezapažena na izložbi, da nije bilo hrvatskih umjetnika, prvenstveno Ivana Meštrovića, koji je upravo na toj izložbi trijumfalno ušao u sam vrh svjetskih likovnih ostvarenja. Čak se i Rodin vrlo pohvalno izrazio o njemu nazvavši ga svojim sljedbenikom, ako je vjerovati novinaru talijanskog lista *Tribuna*, a vrlo povoljne ocjene svjetskih kritičara dobili su Rosandić i Rački.⁵³ Meštrović je dobio I. i II. nagradu, zlatnu kolajnu, te 10.000 lira za I. i 4.000 lira za II. nagradu. Prvu je nagradu dijelio s jednim Belgijancem.⁵⁴ Od 8 slikara koji su dobili I. nagradu nijedan nije bio iz srpskog paviljona. Meštrović je na jesen iste godine bio od srpske vlade odlikovan ordenom III. reda, a primio je i priznanje od talijanskog ministra prosvjete zato što je talijanskom narodu darovao skulpturu Srđu Zlopogleđu iz ciklusa Kosovski hram.⁵⁵

Meštrović je tako bio na liniji Supilovih traženja dobrih veza u Italiji i u Srbiji radi afirmacije, u ovom slučaju, hrvatske kulture, a u okviru jugoslavenskog kulturnog programa, koji se kod Supila povezivao s nacionalnim, da bi upravo tada 1911. sve to povezao i u eventualnu mogućnost zajedničkog i državnopravnog rješenja. U povodu izložbe on piše: "Ovo je prvi put da ideja narodnog jedinstva Hrvata i Srba izlazi pred vanjskim svijetom" i to "baš u ovom gradu i baš ovom prigodom". Ako su se Torino i Pijemont, Firenca i Toskana, Venecija i njezino područje, papa i njegova država, Đenova, Napuljsko Kraljevstvo, Palermo i Sicilija mogli ujediniti, biti jedan narod i država, kako to onda ne bi uspjelo Hrvatima i Srbima. Svi naši umjetnici iz Hrvatske, Crne Gore i Srbije jesu predstavnici "jedne velike jedinstvene narodne misli naše."⁵⁶ Iako "narodna misao" kod Supila još ne znači obvezno i državnopravni cilj, ipak se u kontekstu u kojem ju je on ovdje spomenuo i doveo u vezu s modelom ujedinjenja Italije mora zaključiti da je tada pomišljao na ujedinjenje hrvatsko-srpskog jezičnog područja. Ipak treba imati na umu da je članak ovakvog sadržaja u *Riječkom novom listu* gotovo iznimka, ali ta iznimka potvrđuje dvije stvari: da Supilovo dotadašnje neizjašnjavanje za jugoslavensko rješenje nije bilo rezultat njegova opreza u odnosu na vlast (on uopće i nije bio osoba koja bi stregla pred represijama), nego izraz njegove političke orijentacije, te da je ovaj tekst nagovještaj njegovih novih razmišljanja zbog spoznaje da mu više nije moguće djelovati po starim shemama.

Upravo suprotno intencijama austro-ugarskih vrhova hrvatski umjetnici su otišli u Rim uglavnom sa skupnom temom inspiriranom slobodarskim težnjama. Centralnu svoju zajedničku kompoziciju od niza radova posvetili su nacionalno-povijesnim, legendarno-mitskim idealima, koji ujedinjuju Južne Slavene i daju im snagu u borbi protiv tuđina. Meštrović je od svoje ukupno 83 izložene skulpture

⁵³ *RNL*, 89, 14. IV. 1911, pisanje listova *Corriere della sera* i *Tribuna*. Supilo je imao dobre kontakte s dijelom talijanskog tiska, uspostavljene još 1903. za vrijeme nemira u Hrvatskoj protiv Khuena, ali on ipak nije mogao utjecati na pohvale s kojima su dočekani radovi Meštrovića, pa Račkoga i Rosandića.

⁵⁴ *RNL*, 274, 17. XI. 1911. i 275, 18. XI. 1911.

⁵⁵ *RNL*, 4, 5. I. 1912.

⁵⁶ *RNL*, 84, 8. IV. 1911; F. S., "Pismo iz Rima".

41 izradio prema temi Vidovdanskih fragmenata, a 2 za ciklus Kraljevića Marka, u kojem je ciklusu glavnina skulptura, njih oko 20, bila Rosandićevo djelo. U istom ciklusu isticala se Babićeva slika "Ženidba Kraljevića Marka" i nekoliko Račkijevih slika.⁵⁷ Svi su ti radovi bili izloženi krajem 1910. u Zagrebu na izložbi "Nejunačkom vremenu uprkos", na kojoj su prvi put Meštrović i Rački izložili svoj Vidovdanski ciklus. Talijanski list *Corriere della sera* je o toj koncepciji hrvatskih umjetnika napisao: "Priređivači ove izložbe jasno su izrazili koja je bila nakana srpskog naroda: pružiti u djelima svojih kipara i slikara tečnu sintezu povijesti svoga naroda, dozvati sve stranice slave i bola ... skitalačke gusle ... od brda do mora ... pozivajući na ponovno izvođenje slobode."⁵⁸

I tu počinje sukob između Supilova plana o afirmaciji hrvatske kulture uz pomoć paviljona Kraljevine Srbije i o zajedništvu u borbi protiv zajedničke germanske opasnosti kao nekada na Kosovu protiv zajedničke turske opasnosti, te onoga što se u stvarnosti dogodilo. Cijela je naime postava dobila srpski, a ne "srpsko-hrvatski" ili jugoslavenski karakter, a poruka za "izvođenje slobode" shvaćena je kao izraz težnje za ujedinjenje i oslobođenje srpskog naroda. Svi su umjetnici iz srpskog paviljona proglašeni jednostavno Srbima i državljanima Kraljevine Srbije.⁵⁹ Srpske novine *Štampa, Trgovinski glasnik* i dr. pisale su o izložbi u Rimu zamećući svaki trag hrvatstva, žalio se *Riječki novi list*, nazvavši to "našom mizerijom".⁶⁰ Supilo je iskoristio boravak u Rimu da bi išao od uredništva do uredništva dokazivati hrvatstvo Meštrovića i drugih, zbog čega ga je napala beogradska *Tribuna* proglašivši ga šovinomom zadojenim frankovačkom mržnjom na Srbe i opominjući kako je bio "srbožder" i dok je uređivao dubrovački list *Crvena Hrvatska*.⁶¹

Interesantno je da su i Supilo i *Obzor* u ovakvom pisanju *Tribune*, kao i u pisanju talijanskih listova o pripadnosti srpskoj nacionalnosti umjetnika iz paviljona Kraljevine Srbije, vidjeli "prste" Beča.⁶² Nametali su objašnjenje hrvatskoj javnosti da je Beč želio zabašuriti protestni gest Hrvata, austrougarskih državljana, prikazujući ih pred svijetom srpskim državljanima. Supilo navodi da je

⁵⁷ *RNL*, 81, 5. IV. 1911, "Rimska izložba i hrvatski umjetnici"; *Jug*, Zagreb, 4, 1911.

⁵⁸ Prema *RNL*, 89, 14. IV. 1911.

⁵⁹ *RNL*, 88, 13. IV. 1911.

⁶⁰ *RNL*, 106, 5. V. 1911.

⁶¹ *RNL*, 109, 9. V. 1911, čl. iz lista *Obzor*.

⁶² *RNL* u svibnju 1911. u više brojeva donosi vijesti iz kojih bi trebalo biti uočljivo da vladajuće garniture u Beogradu i Beču nastoje biti u dobrim odnosima. Spominje se kako je srpska vlada odlikovala Ordenom Sv. Save I. stupnja austrijskog konzula u Beogradu Forgacha, ne obazirući se što je bio kompromitiran u aferi Vasić pa se može pretpostaviti da je i odlikovan upravo zbog toga. Vasić je bio označen kao falsifikator dokumenata predanih austrijskom konzulatu u Beogradu, na temelju kojih je Friedjung pokrenuo proces protiv Supila kao navodnog plaćenika srpske vlade. (Vidi o tome i: S. BUDIŠAVIJEVIĆ, "Diplomatska pozadina Friedjungova procesa", *Historijski pregled*, 3, Zagreb, 1962.) *RNL* navodi nadalje da srpska oficijelna politika napada Masaryka prigodom njegova posjeta Lovranu, Opatiji i Dubrovniku, gdje mu je bila priređena dobrodošlica manifestacijskog karaktera, pri čemu je i policija imala posla, tvrdeći za Masaryka da je "reklamer" i "dodvorica" Židova, a znalo se naravno i u Beogradu da je baš Masarykova uloga u vezi s Friedjungovim procesom protiv Supila išla u prilog dokazivanju Supilove nevinosti. (Vidi: T. MASARYK, *Vasić-Forgach-Aehrenthal. Einiges Material zur Charakteristik unserer Diplomatie*, Prag, 1911. Iste godine izašao je u Beogradu i srpski prijevod Masarykove knjižice.)

išao u redakcije raznih talijanskih novina upozoriti novinstvo na sudjelovanje Hrvata i s čuđenjem pita zašto to nisu učinili Srbi, odnosno srpski priređivači izložbe i srpsko novinstvo. Pita ih, zašto ne vide da su baš oni, u svojoj "pijemontskoj ulozi kojoj teže", trebali na "najveće zvono" staviti činjenicu da kod njih izlažu Hrvati! Umjesto toga čak su kivni na Supila, te njegovu reakciju tumače mržnjom prema Srbima. Tražili su od Meštrovića, kojeg nazivaju Jovanom, izjavu da je po nacionalnosti Srbin, što je on odbio učiniti.⁶³

Meštrović se nije obazirao na ova natezanja oko njegove nacionalne pripadnosti, jer je idejno pripadao dijelu omladine svoje generacije, koja je bila nacionalno-unitaristički jugoslavenski, odnosno srpsko-hrvatski orijentirana.⁶⁴ Uz to je Meštrović još 1906., kao mladi 23-godišnji umjetnik, bio dobio laskav posao portretista srpskog kralja, što je svakako produbilo njegov pozitivan odnos prema Srbima, Srbiji i Karađorđevićima. Poslije izložbe u Rimu prihvatio je da bez novčane naknade podigne spomenik Dositeju Obradoviću na Kosovu kod Knina. Na tlu Hrvatske u Dositejevu radu Meštrović je htio povezati junaštvo za obranu domovine (bitka protiv Turaka na Kosovu) s prosvjetiteljstvom (Dositej) i s jedinstvom Hrvata i Srba u simbolično istom geografskom imenu (Kosovo).⁶⁵ Za Dositejev spomenik bio je formiran odbor od uglednijih osoba iz mjesta Knin, Drniš i Vrlika, a za predsjednika je bio izabran Vladimir Jović, trgovac iz Knina.⁶⁶ Zamisao nije bila realizirana.

Nakon balkanskih ratova Meštrović je 1913. modelirao grupu figura pod imenom Alegorija u obliku terazijske fontane a o temi pobjede Srbije u ratu 1912. Od te kompozicije, uništene u I. svjetskom ratu, ostala je samo figura Pobjednika, postavljena na Kalimegdanskoj tvrđavi 1924. godine.⁶⁷

Smatrali smo zanimljivim detaljnije obraditi navedenu temu jer ona ocrtava napore Fřana Supila u traženju načina da postigne uspješan otpor austro-ugarskoj protuhrvatskoj političkoj praksi. Nastojao je da slogom hrvatskih i srpskih političkih stranaka u Hrvatskoj ojača politička pozicija Hrvatske u Monarhiji. Nakon što je njegova politika oslonca na zajednički rad oporbenih stranaka unutar hrvatskog prostora došla u ćorsokak zbog pristajanja Hrvatsko-srpske koalicije uz dualistićke ustrojstvo Monarhije, koje onemogućava ujedinjenje hrvatskih pokrajina, postaje Supilo skloniji suradnji sa Srbijom, protivnicom Monarhije, što ga vodi i prema razmišljanju o mogućnosti stvaranja federativne jugoslavenske zajednice ako svjetske okolnosti ne budu sklone ostvarenju samostalne hrvatske

⁶³ RNL, 109, 9. V. 1911.

⁶⁴ Među omladinskim političkim i drugim organizacijama postojala je ćitava lepeza razmišljanja o rješenju hrvatskog i južnoslavenskog pitanja. Upravo je RNL, a posebno u godinama 1911. i 1912., otvorio svoje stranice srednjoškolskim i studentskim političkim grupacijama, pa mođe relativno dobro poslužitii kao ogledalo zbivanja, idejnih strujanja i organiziranja mlade i najmlade generacije na hrvatskom tlu u godinama koje su prethodile izbivanju I. svjetskog rata.

⁶⁵ RNL, 233, 30. 9. 1911, prema pisanju splitskog lista *Sloboda*.

⁶⁶ RNL, 277, 21. XI. 1911.

⁶⁷ *Enciklopedija likovnih umjetnosti JLZ*, vol. 3, 1964, str. 444.

države.⁶⁸ No epizoda s izlaganjem hrvatskih umjetnika na izložbi u Rimu u paviljonu Srbije bila mu je i jasno upozorenje da se u savezništvu sa Srbijom ne može očekivati ostvarenje onih ideala za koje se zalagao. Supilo će uskoro, tijekom rata, ponovno uvidjeti da je Srbija nepodesna za hrvatsku borbu protiv Austro-Ugarske, za realizaciju ujedinjenja hrvatskih pokrajina i postizanja suvereniteta, zbog njezina osporavanja prava hrvatskog naroda na nacionalnu afirmaciju. On će stoga izići iz Jugoslavenskog odbora u nemoći da mu dade drugi pravac, te će nastaviti borbu za Hrvatsku sam do svoje tragične smrti 1917.

Tereza Ganza-Aras: THE PARTICIPATION OF CROATIAN ARTISTS AT THE WORLD EXHIBITION AT ROME IN 1911 IN THE CONTEXT OF SUPILO'S POLITICS

S u m m a r y

The author pays her attention to Supilo's political and publicistic activities in the decade that preceded World War I. and she displays the heaviness of Croatian position in Austro-Hungarian Monarchy. Supilo headed his political engagement to the affirmation of Croatian right for its state integrity and sovereignty. Eager to present Croats to the world as the nation of elevated culture, he endeavored after joint appearance of Croatian artists, painters and sculptors (among whom Ivan Meštrović), at the World Exhibition at Rome in 1911 that was organized on the occasion of the 50th Anniversary of the Italian unification. It wasn't possible for him to reach this aim either by Austrian or by Hungarian authorities. The government had planned to divide Croatian artists among several of Austro-Hungarian pavilions, following in the same time the principle of pavilion division in Austrian and in Hungarian ones. According to that, Croatian artists would have been lost between either Austrian and Hungarian ones; Dalmatian artists would have been incorporated in "Austrians" and Croatian artists from northern parts of Croatia in "Hungarians". Rather, it was suggested to Croatian artists not to deal with national and Croatian patriotic themes. Dissatisfied with such a position that denied the expression of their proper nationality, Croatian artists, together with Supilo, decided to manifest their protest by exposing their works of art in Serbian pavilion. Indeed, with such an action they provoked a disgrace for Austro-Hungarian Monarchy. Croatian artists achieved remarkable success (Meštrović alone won two first prizes), but the Serbian officials improved the occasion of having Croatian artists in their pavilion to present them to the press as their own, Serb artists. Supilo's protests to the worldwide journalists had no effects, as well as in vain were his sever objections addressed to Serbian organizers for their disgraceful serbization of Croatian artists.

⁶⁸ H. SIROTKOVIĆ, "Federativne ideje u toku stvaranja prve jugoslavenske države 1914-1918", *Pregled*, br. 4, 1971; ISTI, "Nacrt Frana Supila o federativnom uređenju državne zajednice jugoslavenskih naroda", *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, 18, 1968, br. 3-4.